

БАПТИЗМ У СЕРЕДОВИЩІ ЕТНІЧНИХ НІМЦІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Появу перших німецьких баптистів на Волині в Рівненському та Житомирському повітах зафіксовано в 1858 р., прибули вони з Польщі та Пруссії [1]. У 60-і рр. ХІХ ст. вони заснували перші євангельські громади на території Волинської губернії. За звітними даними Євангелічно-лютеранської генеральної консисторії, у 1865 р. у Волинській губернії чисельність баптистів досягала 3 тис. осіб [2]. Значна кількість із цього числа були етнічними німцями. У 70-х рр. ХІХ ст. унаслідок проповідницької діяльності німецьких, чеських та українських баптистів виникають громади з місцевого населення.

Наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. серед німецьких баптистів розпочався об'єднувальний процес. На конференції 1874 р. серед інших були присутні делегати німецьких баптистів Волинської та Херсонської губерній, кілька представників українських баптистських громад. Було прийнято рішення створити Південно-Західно-російське й болгарське об'єднання німецьких баптистів, яке очолив Лібіг. У 1884 р. на Волині утворилося самостійне Західно-російське відділення, яке в 1887 р. увійшло в новостворений Російський союз німецьких баптистів, на чолі якого став Лібіг, пізніше очолювали І. Кесслер, Фільбрандт [1].

До 1874 р. німецьке баптистське братство на Волині налічувало 1000 осіб, пресвітером його став місіонер Німецького союзу баптистів Карл Ондра, проповідницька діяльність якого поширювалася на весь Південь Російської імперії [1].

До кінця 1870-х рр. пропаганда німецькими баптистами свого віровчення розглядалася як кримінальний злочин, оскільки в Російській імперії місіонерська діяльність дозволялася тільки Російській православній церкві. Згідно з так званим «Маковським циркуляром» німці-баптисти отримали дозвіл вільно сповідувати своє вчення, мати реєстраційні книги тощо, притому, як і раніше, заборонялася пропаганда віровчення серед православних. Набуття легального статусу сприяло консолідації німецьких баптистських громад і швидкому зростанню їхньої чисельності.

Урядові установи, православну церкву непокоїла активність баптистів і їхній вплив на місцеве населення. Вони перебували під контролем жандармів і поліції, за місіонерську діяльність нерідко застосовувалися репресивні заходи [3-5]. Пруський підданий Р. Шалкау з містечка Пулин Житомирського повіту був висланий у 1891 р. за межі Росії за «поширення слухів про дозвіл вільного переходу православних, католиків і лютеран в баптизм» [6]. У 1892 р. за поданням волинського губернатора така ж міра була застосована до прусського підданого Ф. Міллера з колонії Луцини Ровенського повіту «за совращение чехов и лютеран в баптизм» [7, арк. 1-6]. Було відхилено прохання баптистів колонії Лісна Овруцького повіту про дозвіл на відкриття окремої школи від лютеранського німецького училища [8, арк. 11].

Уже в 1894 р. циркуляром Міністерства внутрішніх справ баптизм оголошувався «сектою особливо шкідливою в церковному і суспільно-державному відношеннях». У 1896 р. Управління Київського навчального округу обстежило окремі поселення баптистів на Волині й прийшло до висновку, що вони становлять загрозу для православ'я.

Наприкінці XIX ст. у Волинській губернії існувало близько 30 баптистських громад, із них 11 німецьких, 6 чеських, 6 українських [9, с. 148]. Німецькі баптистські громади так розподілялися за повітами губернії: Житомирський повіт – 6 громад; Новоград-Волинський повіт – 3; Рівненський повіт – 1; Овруцький повіт – 1.

Національну належність сектантів у Київській, Подільській та Волинській губерніях вивчав у 1909 р. спеціально відряджений чиновник канцелярії генерал-губернатора. Його дані були використані в звіті Київського, Подільського й Волинського генерал-губернатора за 1910 р. Так, якщо в Київській та Подільській губерніях сектантами (баптистами, суботниками та адвентистами) були майже винятково українці, то у Волинській губернії з 14 тис. більше 8 тис. становили німці-баптисти (57%) [10, арк.18].

На початку XX ст. у Житомирі баптизм поширювався в середовищі проживаючих тут німців, з 1908 р. під керівництвом І. Я. Міллера проводилися регулярні зібрання на вул. Чуднівській, 40, а в 1909 р. було створено баптистську общину [11]. У м. Житомирі був окремий баптистський молитовний будинок із духовним наставником при ньому. 70% членів товариства становили німці, 25% – колишні католики польського походження, 5% – чехи. Публічні проповіді та богослужіння проводили німецькою мовою, хоча інколи використовувалася й російська мова [12, арк. 10зв.-11]. Крім губернського центру, у Волинській губернії баптистські товариства серед німецького населення були створені ще в 7 повітах губернії, а саме в 22 колоніях Рівненського повіту, у 9 – Житомирського, у 4 – Овруцького, у 2 – Новоград-Волинського, у 2 – Дубненського, в 1 – Луцького та в 1 – Ізяславського повітів [12, арк. 10зв.-11].

Баптистське духовенство намагалось організувати релігійний навчальний заклад для молоді. Пастор Івановичського приходу Житомирського повіту Петро Брандт звернувся з клопотанням про відкриття біблейсько-теологічних курсів у м. Горошках. Попечитель Київського навчального округу відхилив прохання, мотивуючи тим, що законодавством дозволено для сектантів відкривати лише приватні початкові школи з викладанням Закону Божого дітям за вірою їхніх батьків [13, арк.1-3].

Напередодні Першої світової війни, починаючи з 1910 р., баптисти зазнали переслідувань у рамках кампанії боротьби з "німецьким засиллям". Заборонені німецькі баптистські організації, зокрема й розпущений Російський союз німецьких баптистів, із країни вислані іноземні місіонери та пресвітери, закрита семінарія в Лодзі. Саме в цей час Волинському головному жандармському управлінню була дана вказівка перевіряти політичну благонадійність німців-баптистів, які проживали в колоніях Кутузовської волості Житомирського повіту [14, арк. 142-147].

Німецькі баптисти Волині мали значний вплив не лише в краї, а й серед одновірців усієї Російської імперії. Про це свідчить те, що на території губернії відбувалися з'їзди духовних наставників баптистів, на яких вирішувалися важливі питання їхнього життя. Так, 17 вересня 1874 р. у менонітській колонії Нейдорф Житомирського повіту відбулися загальні збори баптистів та менонітів із різних населених пунктів Волинської, Херсонської та Катеринославської губерній, на яких були присутні більше 1 тис. осіб, серед них 9 пасторів. Обговорювалися питання еміграції з Росії в Америку у зв'язку з військовою реформою, а також релігійні питання. Баптистські пастори висловили своє негативне ставлення до еміграції в Америку у зв'язку із запровадженням загальної військової повинності в Росії. Зборами було прийняті пропозиції пасторів та старійшин: а) надавати допомогу хворим інфекційними хворобами; б) не відвідувати базари в недільні дні, які необхідно присвячувати молитві; в) необхідно навчати дітей грамоті з метою їхнього релігійно-морального виховання, а також російській мові; г) обирати вчителів порядних, забезпечувати їх пристойним утриманням; д) збільшити

кількість пасторів; е) здійснювати таїнство причастя обов'язково в молитовному будинку на загальних зборах; є) належно утримувати баптистські кладовища; ж) при позичці грошей брати не більше 6 %, а з бідних не брати зовсім. З приводу міжконфесійних шлюбів було прийнято рішення розглядати кожен такий випадок в індивідуальному порядку [15, арк. 94-99].

Ще один з'їзд баптистських наставників Росії відбувся в цій же колонії у вересні 1909 р. На з'їзді розглядалися такі питання: становище німецьких баптистських громад, будівництво духовної семінарії та прохання на її дозвіл, відкриття навчальних закладів, випуск друкованого органу, зміни в статуті уніону німецьких баптистів Росії та інші [16]. Брала участь волинські баптисти й у наступних зібраннях в Одесі, Ростові-на-Дону та Петербурзі. З'їзди мали консолідуючу функцію, визначали напрямки діяльності.

Німці-баптисти мали вплив на поширення віровчення в середовищі українців, проте він не набув вирішального характеру в зміні останніми своєї конфесійної належності. Це можна пояснити такими факторами: 1) ізольоване життя іноземних баптистів у власних колоніях; 2) наявність мовного бар'єру; 3) неоднаковий правовий статус німецьких баптистів і баптистів-українців; 4) намагання баптистів-іноземців діяти в межах правового поля, свідомо стримуючи свій потяг до прозелітизму, оскільки пропаганда баптистських ідей серед православного населення була порушенням чинних правових норм, що тягло за собою певні санкції з боку державних каральних органів [17, с. 162-168].

Отже, баптизм у Волинській губернії зародився в середовищі етнічних німців. Німці спричинили його розповсюдження серед українців, але це не мало вирішального характеру в його поширенні на території України.

Література:

1. Безносова О. *Баптизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusdeutsch-panorama.ru/jencik_statja.php?mode=view&site_id=34&own_menu_id=4280*
2. *Російський державний історичний архів (далі - РДІА), ф. 821, оп. 5, спр.980, арк. 217зв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist1/files/texts/2/0141a.html>*
3. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 690, спр. 99.
4. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 690, спр. 110.
5. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 690, спр. 114.
6. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 620, спр. 148.
7. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 690, спр. 70.
8. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 296/1891, спр. 27.
9. Павлюк Г. В. *Особливості внутрішньоцерковного життя баптистських громад Волинської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Випуск 4. – 212 с.*
10. ЦДІАК України, ф.442, оп.642, спр.497. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist1/files/books/book_002/0040_t.html.
11. *Церковь «Рождества» евангельских христиан баптистов. 50 лет. Краткая история [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cerkva-rizdva.blogspot.com/2012/03/50_10.html*
12. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 860, спр. 169.
13. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 859, спр. 295.

14. ЦДІАК України, ф. 1599, оп. 1, спр. 130.
15. РДІА, ф. 1282, оп. 3, спр. 124, арк. 94-99 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist1/files/texts/2/0155a.html>].
16. ЦДІАК України, ф. 1335, оп. 1, спр. 1178.
- 17 .Опря І. А. Національний склад протестантських громад Правобережної України на початку ХХ ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки: Т. 12. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – 512 с.